

ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

CHARACTERISTICS OF THE SYSTEM OF FORMATION OF NATIONAL SELF-CONSCIOUSNESS OF STUDENT YOUTH IN THE PROCESS OF PUBLIC ACTIVITY

У статті представлено характеристику системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності. Репрезентовані змістовні характеристики кожного компонента системи: цільового, концептуально-методологічного, змістового, контрольно-діагностичного та результативного. Визначено мету педагогічної системи (формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності) та її основні завдання. Висвітлено методологічну основу дослідження, яку становлять системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, акмеологічний, аксіологічний, синергетичний, культурознавчий та партисипативний підходи. У статті представлено номенклатури принципів системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності: принцип національної спрямованості, принцип демократизації, принцип культуровідповідності, полікультурності, національної консолідації, колективної активності, інтерсуб'єктності.

У межах проведеного дослідження було визначено структуру національної свідомості студентської молоді, яка об'єднує такі компоненти: мотиваційно-спонукальний, когнітивно-дієвий, ціннісно-особистісний. Автором представлено педагогічний інструментарій, за допомогою якого було реалізовано систему формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності, з'ясовано педагогічні умови ефективності цієї реалізації (формування студентського середовища як активного провідника ідей національної свідомості, залучення студентів до різних видів громадянської діяльності на основі врахування їхніх вікових та індивідуальних інтересів та потреб, спонукання представників студентської молоді до постійного розвитку власної національної самосвідомості).

У статті також описано критеріальну базу діагностування результатів дослідження, яка визначає критерії (мотиваційно-ціннісний, знаннєво-діяльнісний, особистісно-рефлексивний) та відповідні показники сформованості національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності.

Ключові слова: студентська молодь, національна самосвідомість, формування

національної самосвідомості, система формування національної самосвідомості, громадська діяльність.

The article presents the characteristics of the system of formation of national self-consciousness of student youth in the process of public activity. The content characteristics of each component of the system are represented: target, conceptual-methodological, semantic, control-diagnostic and effective. The author defined the purpose of the pedagogical system (formation of national self-consciousness of student youth in the process of public activity) and its main tasks. The methodological basis of the research, which consists of systemic, personality-oriented, activity, acmeological, axiological, synergetic, cultural studies and participatory approaches, is highlighted. The article presents the nomenclature of principles of the system of formation of national self-consciousness of student youth in the process of public activity: the principle of national orientation, the principle of democratization, the principle of cultural diversity, multiculturalism, national consolidation, collective activity, intersubjectivity.

The study identified the structure of the national consciousness of student youth, which combines the following components: motivational, cognitive-effective, value-personal. A meaningful description of each component of the structure of national self-consciousness is given. The author presents pedagogical tools, with the help of which the system of formation of national self-consciousness of student youth in the process of public activity was realized. The study identified pedagogical conditions for the effectiveness of the system (formation of the student environment as an active leader of national consciousness, involving students in various civic activities based on their age and individual interests and needs, encouraging student youth to constantly develop their own national identity). The article describes the criterion base for diagnosing the results of the study, which determines the criteria (motivational-value, knowledge-activity, personal-reflexive) and indicators of the formation of national self-consciousness of student youth in the process of social activity.

Key words: student youth, national self-consciousness, formation of national self-consciousness, system of formation of national self-consciousness, public activity.

УДК 378.015.31:172.15
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/36.44>

Кін О.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Денисенко А.О.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У сучасних умовах прискорення процесів глобалізації, інтеграції України до європейської спільноти завдання збереження власної національної самобутності набувають особливої актуальності. Усвідомлення себе представником певної нації,

почуття гордості за власну націю, почуття любові до національної культури, історії, мови – все це є складниками національної самосвідомості особистості. Стратегічними завданнями вищої освіти нині визначаються питання підготовки висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця,

патріота, громадянина. Тому проблема формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадянської діяльності набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання національної свідомості були предметом спеціальної уваги науковців і досліджувалися в різних аспектах: у контексті патріотичного й громадянського виховання (І. Бех, М. Боришевський, О. Сухомлинська, Д. Чижевський та ін.), національної освіти (В. Борисов, М. Головатий, В. Кіндрат, В. Кремень, Ю. Руденко та ін.), виховання національної еліти (В. Андрущенко, В. Лизанчук, М. Михальченко, І. Надольний, М. Пірен, І. Розпутенко та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання формування національної самосвідомості в процесі громадської діяльності не були предметом спеціальної уваги науковців.

Мета статті – охарактеризувати систему формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Під час проведеного наукового дослідження було розроблено систему формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності Система складається з п'яти блоків: цільового, концептуально-методологічного, змістового, контрольно-діагностичного та результативного. Зупинимось на кожному з них детальніше.

Цільовий блок системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності передбачає визначення мети.

Як відомо, мета визначається як ідеальна модель, уявне передбачення результату діяльності, на досягнення якого спрямована діяльність людини, групи людей, суспільства загалом [1; 9; 11; 13].

Для нашого дослідження найбільший інтерес становлять погляди науковців на мету виховної системи. Важливим є висновок М. Фіцули стосовно мети виховання, яка зумовлена вимогами суспільного розвитку й змінюється відповідно до нього [12, с. 62].

Н. Ракова уточнює, що цілі виховання є категорією динамічною, наповнені конкретно-історичним змістом, відображають пріоритети суспільного, економічного, політичного, духовного і національного розвитку [8, с. 23].

Схожі думки висловлює і Н. Мойсеюк. Зокрема, авторка зауважує, що не існує загального, універсального виховання, воно завжди спрямоване на вирішення конкретних завдань держави з оглядом на ієрархію цінностей суспільства і вектор розвитку країни. Н. Мойсеюк вважає, що визначення мети виховання в Україні на сучасному етапі зумовлене низкою факторів: соціально-політичними, економічними змінами, що відбуваються в

незалежній державі, процесами інтеграції до європейської спільноти, демократичними процесами в країні. Тому надзвичайної актуальності набувають завдання національно-патриотичного, громадянського виховання, виховання високоосвіченої людини, патріота [6, с. 90].

Так, у «Концепції національно-патриотичного виховання дітей та молоді» (2015 р.) наголошується, що «серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що як відповідають нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь» [5].

Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді» (2017 р.) визначають одним із головних завдань молодіжної політики на сучасному етапі «формування в молодого покоління національних цінностей як світоглядних засад української громадянської ідентичності», що має стати консолідуючим фактором українського суспільства [9].

Формування громадянської ідентичності української молоді має бути невід'ємним складником державотворчих процесів та розвитку суспільства [9].

У «Концепції національно-патриотичного виховання в системі освіти України» (2019 р.) підкреслюється, що в сучасних умовах «коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави» особливої актуальності набувають завдання національно-патриотичного виховання, «формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [4, с. 3].

У Листі МОН № 1/9-523 від 16.08.2019 р. «Про національно-патриотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році» пріоритетним завданням закладів освіти визначається організація виховної діяльності в такий спосіб, щоб сама її побудова, середовище закладу освіти сприяли формуванню національної ідентичності, патріотизму, розвивали національні якості, любов та повагу до мови, історії, держави, державних символів [7].

Основним напрямом для вирішення означеного завдання в документі визначено створення форм «діяльнісного патріотизму», тобто організацію та проведення заходів (екскурсій, свят, ігор, змагань, естафет, виставок, конкурсів, флешмобів, фестивалів, зустрічей з учасниками бойових дій тощо) у формі роботи творчих груп, осередків [7].

Отже, аналіз та вивчення нормативних документів дав змогу дійти висновку стосовно того, що формування національної самосвідомості студентської молоді визначається актуальною проблемою сьогодення.

Метою авторської педагогічної системи є формування національної самосвідомості студентської молоді у процесі громадської діяльності.

Цю мету конкретизовано у відповідних завданнях:

- 1) формування у студентів ціннісного ставлення до національної спільноти, її мови, історії, культури;
- 2) формування у майбутніх фахівців мотивації до розвитку національної самосвідомості;
- 3) формування у здобувачів вищої освіти знань, умінь, якостей, необхідних для прояву національної самосвідомості.

У концептуально-методологічному блоці представлено науково-методологічні підходи до дослідження проблеми формування національної самосвідомості в процесі громадської діяльності, функції та принципи розробленої системи.

Важливим складником зазначеного є вибрана методологічна основа дослідження. Як було визначено раніше, цю основу формують такі обґрунтовані в дисертації концептуальні підходи до дослідження порушеної проблеми, які уможливають оптимальне досягнення мети розробленої системи:

- системний (національна самосвідомість розглядається як цілісна система, сукупність взаємопов'язаних елементів, які відображають особливості взаємодії особистості із системою національних цінностей, відношень);

- особистісно орієнтований (орієнтований на формування та розвиток національних цінностей, поглядів, інтересів, переконань особистості з огляду на його індивідуальні, вікові особливості);

- діяльнісний (передбачає організацію цілеспрямованої, активної громадської діяльності студентської молоді як прогресивних представників української нації, організацію різнопланової взаємодії студентства із соціумом як носія національних цінностей, пріоритетів);

- акмеологічний (визначає самореалізацію особистості як носія певної національної ментальності та поведінки, максимальне розкриття усіх якостей, задатків та інтересів студентів у процесі громадської діяльності);

- аксіологічний (зумовлює орієнтацію діяльності та спілкування особистості на формування її національних цінностей);

- синергетичний (зумовлює визнання кожного учасника взаємодії суб'єктом відкритої системи, вивчення процесу формування національної самосвідомості в контексті розвитку та саморозвитку усіх компонентів цієї системи);

- культурологічний (визначає національну культуру складовою частиною загальнолюдської культури, об'єктивує визнання переваг національної культури в площині консолідації нації, її формування навколо національно-культурних цінностей);

- партисипативний (зумовлює організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії в межах громадської діяльності).

Як вже зазначалося, концептуально-методологічний блок містить також принципи реалізації системи формування національної самосвідомості в процесі громадської діяльності.

Вивчення та аналіз науково-педагогічної літератури [4; 5; 7; 10] з проблеми дослідження дали змогу визначити основні принципи реалізації системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності.

Принцип демократизації зумовлює організацію діяльності і спілкування студентської молоді на засадах взаємоповаги, довіри, визнання особистісної цінності кожного.

Принцип національної спрямованості зумовлює розвиток якостей та рис, що детермінують сформованість національної самосвідомості особистості: любов до Батьківщини, мови, культури, історії, традицій свого народу. Сформованість в української студентської молоді позитивної національної ідентичності сприяє творенню консолідованої української політичної нації як осердя повноцінного українського громадянського суспільства, оскільки «специфічною метою українського виховання є і прищеплення державницького світогляду, коли свою долю та своє особисте щастя людина пов'язує з власною, упорядкованою державою, що має міцні моральні підвалини і добрі та шановані людьми закони» [2, с. 145].

Принцип культуровідповідності вимагає забезпечення потужних зв'язків із культурно-національними здобутками народу, його традиціями, звичаями.

Принцип особистісної орієнтації визначає цінність кожного учасника суб'єкт-суб'єктної взаємодії як унікальної особистості, визнання його індивідуальних та вікових особливостей, орієнтація на його особистісні інтереси, запити та потреби.

Принцип полікультурності зумовлює формування національних світоглядних позицій особистості в контексті взаємодії з представниками іншого національного світогляду, життєдіяльність індивідуума визначається як системою національних цінностей нації, представником якої вона він виступає, так і системою національних цінностей інших націй. Соціум розглядається як арена взаємодії та взаємозбагачення культурно-національних процесів різних націй.

Принцип колективної активності вимагає залучення студентської молоді до вирішення практичних завдань покращення соціальних аспектів життя, активної та ініціативної участі кожного суб'єкта діяльності, становлення відповідальної, самостійної позиції;

Принцип інтерсуб'єктності – створення умов для реалізації особистісних інтересів та запитів індивідуума в процесі вирішення суспільних, соціально значущих завдань, колективної діяльності.

Особливо важливим у системі формування національної самосвідомості студентської молоді

в процесі громадської діяльності є змістовно-діяльнісний блок, який містить структурні компоненти національної самосвідомості, відповідний педагогічний інструментарій її формування, етапи реалізації формування національної самосвідомості та умови забезпечення ефективності цього процесу.

Розглянемо більш детально структуру національної свідомості студентської молоді, яка об'єднує мотиваційно-спонукальний, когнітивно-дієвий, ціннісно-особистісний компоненти.

Мотиваційно-спонукальний компонент включає мотиви, інтереси, потреби особистості, які виступають рушійною силою задля виконання певних дій, визначають зміст та напрями діяльності людини, особливості її дієвого ставлення до оточуючої дійсності. У системі формування національної самосвідомості національної діяльності мотиваційно-спонукальний компонент представляє позитивні мотиви до громадської діяльності, що зумовлює бажання долучитися до соціально значущих проєктів, сприяти покращенню різних сторін соціального життя, надати допомогу соціально уразливим верствам населення. Водночас у процесі формування національної самосвідомості особлива увага приділяється формуванню позитивної національної мотивації, поважливого ставлення до свого народу, нації, землі, мови, культури, традицій тощо.

Когнітивно-дієвий компонент передбачає формування у студентів усвідомлення себе представником певної нації, носієм певних рис, якостей, які визначають національний характер і відрізняють особистість від представників інших націй. Система знань про націю, її історію, політичні та економічні фактори становлення допомагають визначити місце нації у світовому просторі, усвідомити її роль у соціокультурних процесах і зумовлюють формування впевненої, свідомої дієвої позиції особистості.

Ціннісно-особистісний компонент об'єднує систему емоційно-ціннісного ставлення особистості до своєї нації, її культури та історії, всіх складників національної самобутності. Водночас особливе місце займає виокремлення певної позиції особистості стосовно власних дій, поведінки як представника певної національної спільноти, що сприяє формуванню системи самооцінювання.

Система формування національної самосвідомості в процесі громадської діяльності реалізовувалася за допомогою певного педагогічного інструментарію:

- методи та форми: бесіди, лекції, диспути, флешмоби, майстер класи, воркшопи, проєкти;
- засоби: обладнання (проєктор, інтерактивні дошки), оснащення для майстер-класів, виробнича народної творчості.

Змістовий блок системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі

громадської діяльності включає також педагогічні умови, що забезпечують ефективність її реалізації. Вивчення науково-педагогічної літератури, результатів емпіричних досліджень визначеної проблематики дали нам змогу визначити такі умови:

1) формування студентського середовища як активного провідника ідей національної свідомості,

2) залучення студентів до різних видів громадянської діяльності на основі врахування їхніх вікових та індивідуальних інтересів та потреб;

3) спонукання представників студентської молоді до постійного розвитку власної національної самосвідомості.

Контрольно-діагностичний блок системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності включає розробку критеріальної бази діагностування. Було визначено критерії та показники сформованості національної самосвідомості.

Контрольно-діагностичний блок системи презентує розроблений діагностичний апарат, у межах якого було визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, знаннєво-діяльнісний, особистісно-рефлексивний) та відповідні показники сформованості національної самосвідомості студентів. Також у цьому блоці представлено діагностичні методи та методики, за допомогою яких відбувалося вивчення та вимірювання сформованості національної самосвідомості. Зазначимо, що вибрані діагностувальні методи та методики використовувалися протягом усього експерименту, на усіх його етапах, що дало змогу отримати об'єктивні дані стосовно динаміки визначених показників.

Так, у дослідженні зроблено висновок про те, що організаційно-мотиваційний компонент сформованості національної самосвідомості оцінюється за допомогою мотиваційно-ціннісного критерію, когнітивно-дієвий – знаннєво-діяльнісного, ціннісно-особистісний – за допомогою особистісно-рефлексивного критерію.

Розроблена система критеріїв та показників сформованості національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності зумовила визначення рівнів її сформованості: високий, середній та низький.

Очікуваним результатом реалізації системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності є підвищення рівня національної самосвідомості студентів.

Висновки. Отже, в складних соціополітичних, економічних умовах сьогодення особливої актуальності набувають проблеми консолідації української нації, стрижневою ідеєю означеного процесу виступає національна самосвідомість. Розроблена система формування національної самосвідомості студентської молоді складається з

п'яти блоків: цільового (мета, завдання), концептуально-методологічного (науково-методологічні підходи, функції, принципи), змістового (структурні компоненти національної самосвідомості, етапи формування національної самосвідомості, педагогічний інструментарій), контрольньо-діагностичного (педагогічні умови, критеріальна база діагностування), результативний (очікуваний результат). У процесі дослідження було доведено ефективність розробленої системи.

Перспективами подальших досліджень можуть стати особливості підготовки педагогічного складу закладів вищої освіти для організації громадської діяльності студентської молоді як фактора формування національної самосвідомості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александров И.М. Концептуальные и технологические основы педагогической диагностики и ее реализация в высших военно-учебных заведениях : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Москва, 2002. 410 с.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. Дрогобич : Коло, 2006. 326 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 3-є вид., доповн. Київ, 2001. 608 с.
7. Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/65422/
8. Ракова Н.А. Педагогіка сучасної школи: Навчально-методичний посібник. Вітебськ : Видавництво УО «ВДУ ім. П.М. Машерова», 2009. 215 с.
9. Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-19/print1478082558733717#Text41>
10. Сойчук Р.Л. Виховання національного самоствердження в учнівській молоді : монографія. Рівне : О. Зень, 2016. 415 с.
11. Ткачова Н.О. Аксиологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2006. 512 с.
12. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 544 с.
13. Щєбликіна Т.А. Теоретико-методичні засади моніторингу навчальних досягнень студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09. Харків, 2016. 589 с.